

Deák Ágnes

FORRADALMÁR EMIGRÁNSOK NYOMÁBAN

A bécsi rendőrség ügynökei külföldön az 1850-es években

1848 tavaszán három külföldön működő osztrák hírszerző agentúrát tartottak számon: egyet-egyét Párizsban, Frankfurtban és Lipcsében, s évente körülbelül 50 000 forintot vett igénybe az informátori hálózat működtetése. 1848 tavaszának európai forradalmi természetesen szétzilálták a külföldön tevékenykedő osztrák ügynökszervezetet. Az ügynököket — a birodalom határain belül tevékenykedőkhöz hasonlóan — elbocsátották. A kormányzat 1849 áprilisában látott hozzá Felix zu Schwarzenberg herceg miniszterelnök–külügyminiszter irányításával az újjászervezésnek, ebbe kapcsolódott bele Alexander Bach a belügyminiszteri tárca átvétele után 1849 nyarán. Schwarzenberg a maga hivatalán belül rendelkezett egy saját politikai-rendőri szekcióval, amely a külföldön folyó tevékenységet illetően döntő súllyal bírt, s azt az első években szilárdan meg is őrizte annak ellenére, hogy a külföldön folyó államrendőrségi információszerzés hivatalos felelőse a belügyminisztérium vezetője volt.¹

A belügyminisztérium irányítása alatt

A belügyminisztériumon belül a külföldi rendőri tevékenységet Josef R. Clannern von Engelshofen osztálytanácsos koordinálta, aki 1841 és 1848 között a Mainzban működő ún. *Mainzer Informationsbüro* vezetője volt, amely több német állam rendőrségének együttműködése keretében gyűjtött államrendőrségi információkat. Ahogy Bach 1851-ben nyilatkozott, a régi ügynökök nagy része „nyomtalanul” eltűnt, már nem volt mozgósítható, újra fel kellett építeni az információs rendszert. 1849 augusztusában — a magyar politikai vezetők Törökországba távozása nyomán — a hálózatot ráadásul területileg ki kellett szélesíteni.² Bach már a minisztertanács 1849. augusztus 27-i ülésén jelezte, hogy szükséges a török–ausztriai határt szigorú felügyelet alatt tartani, a tökéletlen török rendőrség tevékenységének kiegészítése végett az ország bel-

---

¹ A minisztériumban létező két szekció közül az első feladatköréhez tartozott a „magasabb rendőrség” (*höhere Polizei*). *Erwin Matsch*: Geschichte des auswärtigen Dienstes von Österreich(–Ungarn) 1720–1920. Wien–Köln–Graz, 1980. 99.

² Clannern von Engelshofen jelentései Bachhoz, Bécs, 1851. jan. 19., 1851. júl. 27. és Bach előterjesztés fogalmazványa az uralkodóhoz, Bécs, 1851. febr. 4. Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv (=AVA), Nachlass Bach, Kt. 26: Polizei: Staatspolizei

sejében is ügynökségeket kell létrehozni.³ A külföldön folytatott államrendőrségi tevékenység fő feladata a tárgyalt időszak során végig a magyar, olasz és lengyel demokrata emigráció szemmel tartása volt, kiegészülve a nemzetközi munkásszerveződések megfigyelésével. 1851 elején a belügyminiszter a szemmel tartandó legfontosabb városokként Párizst, Londont, Belgrádot, Konstantinápolyt, Aleppót, Kütahyát és New Yorkot jelölte meg.⁴ Az 1850-től a birodalom vezetői köreiből egyre intenzívebbé váló politikai beharcok ösztöztében Bach számára különösen fontos volt a titkosszolgálat, hogy a jól értesült „szakember” szerepét játszhatja, elsősorban a társadalmi mozgalmak visszaszorításának terén, gyakran dicsekedett azzal, hogy jobban értesült az európai „társadalmi-forradalmi” mozgalmakról, mint az osztrák külképviseletek.⁵ A minisztertanács ülésein gyakran beszámolt a Kossuthról és a magyar szabadságharc emigráns vezetőiről beérkezett hírekről, hetenként összefoglalót terjesztett a császár elé.⁶ 1850-ben több mint négyezer jelentés futott be külföldről Bach hivatalába.⁷

Szervezetileg elkülönítettek „főügynökségeket”, azaz „páholyokat” (*Haupt-agentur*), ahol egy-egy kipróbált és tapasztalt ügynök maga irányította más, kapcsolódó területeken működő konfidensek tevékenységét. Bach 1851 elején nyolc főügynökséget jelölt meg: Zürich (Észak-Svájc), Genf (Nyugat-Svájc), Strasbourg (Svájc, Elzász), Frankfurt, Lipcse, Berlin (egy fiáléval Hamburgban), Belgrád és Korfu. Keleten speciális volt a helyzet, amennyiben Konstantinápolyból (a belgrádi konzul koordinálásával) további központokat (*Agentur*) fogtak össze, melyek Athénben, Aleppóban, Szmírnában, Kütahyában, Sumlában, Bukarestben és „Dulca”-ban működtek.⁸ A keleti információszerezést nem közvetlenül Bécsből irányították. A kulcsszemély a konstantinápolyi főkonzul, Anton von Mihanovich volt (de Theodor Teja Radosavljević alezredes belgrádi főkonzul is fontos szerepet játszott), aki Bach felkérésére szállította a bizalmas információkat, s bizonyos mértékig koordinálta az ügynöki tevékenységet. A konstantinápolyi osztrák követség fordítóként alkalmazta Gabriel Jasmagyt, aki a keleti hálózat közvetlen irányítója volt Konstantinápolyban. Vele érkezett 1849 nyarán Törökországba Ko-

³ A minisztertanács ülésének jegyzőkönyve, 1849. aug. 27. Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867. II. Abteilung: Das Ministerium Schwarzenberg. Bd. 1. Bearbeitet und eingeleitet von Thomas Kleťka. Wien, 2002. 636.; vö. A Kossuth-emigráció Törökországban. Kiadja: Hajnal István. 1. köt. Bp. 1927. 1. köt. 712.

⁴ Bach előterjesztés fogalmazványa az uralkodóhoz, Bécs, 1851. febr. 4. AVA, Nachlass Bach Kt. 26.

⁵ *Christoph Stözl*: Die Ära Bach in Böhmen. Sozialgeschichte Studien zum Neoabsolutismus 1849–1859. (=Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Bd. 26) München–Wien, 1971. 260., 262.

⁶ Példaként lásd: a minisztertanács üléseinek jegyzőkönyve, 1849. dec. 17., 1850. ápr. 18., 23. Ministerratsprotokolle II/1. 908–909., II/2. 312–313., 322.; vö. *Hajnal*: A Kossuth-emigráció Törökországban I. 328.

⁷ Bach előterjesztés fogalmazványa az uralkodóhoz, Bécs, 1851. febr. 4. AVA, Nachlass Bach Kt. 26., közli: *Jánossy Dénes*: A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában 1851–1852. 1. köt. Bp. 1940. 462.

⁸ Bach előterjesztés fogalmazványa az uralkodóhoz, Bécs, 1851. febr. 4. AVA, Nachlass Bach Kt. 26.; „Dulca” feltehetően a Montenegró területén fekvő Duklja település.

vács (Schmidt) Pál királyi fiskális, aki 1850 nyaráig Jasmagy jobbkeze volt, ezután hazatért Magyarországra.⁹

A páholyvezetők irányítása alatt állókon kívül tevékenykedtek még független levelezők, akikkel Bécsből tartották a kapcsolatot, Bach az uralkodónak szánt jelentésében Augsburgot, Brüsselt, Baselt, Bernt, Braunschweigot, Breslaut, Kölnit és Drezdát nevezte meg helyszínekként, de más forrásokból tudjuk, hogy természetesen a nagy európai emigráns központokban, Párizsban vagy Londonban szintén működtek fizetett konfidensek. A földrajzi lefedettséget illetően gyenge pontként Bach Itáliát jelölte meg, ahol ekkoriban csak Torinói emigráció prominens vezetői elhagyhatták Törökországot, lehetővé vált a keleti hálózat karcsúsítása, ezzel párhuzamosan a nyugat-európai háló sűrűbbé szövése, miközben új helyszíneként megjelent a tengerentúlon New York.¹⁰ A külföldi államrendőrségi adatgyűjtés természetesen nem korlátozódott az emigránsok által lakott országokra és a német államokra. Elsősorban a határmenti területek, a dunai román fejedelemségek és Bosznia jelentettek még célpontot,¹¹ de ezek jelentősége alárendelt maradt a tárgyalt időszakban.

Egy — feltehetőleg Clannern által papírra vetett — összefoglalás a külföldön folyó államrendőrségi tevékenységről három ügynöktípust különített el: egyrészt azokat, akik fizetett ügynökként a császári kormányzat szolgálatában álltak; olyan bizalmi levelezőket, akik tevékenységét időről időre honorálják; harmadrészt pedig olyan „elvtársak”-at (*Gesinnungsgenossen*), akik meggyőződésből és odaadásból támogatják a bécsi kormányt. Az első kategóriába a Londonban, Párizsban, Zürichben, Lipcsében és Konstantinápolyban működő „fő-ügynökség” vezetőit sorolta, másrészt pedig összesen 15 személyt, akik önállóan tevékenykedtek.¹²

A költségek az 1848 előtti kiadások közel duplájára emelkedtek, ezt alapvetően két tényezőre vezették vissza: egyrészt a megnövekedett feladatokra, másrészt pedig a változott valutaviszonyokra.¹³ Bach előterjesztése 1851 februárjában a nyugat-európai hálózat költségeit havi 4500, a keleti költségeit havi

⁹ Jasmagy tolmácsként történő alkalmazására lásd: Schwarzenberg miniszterelnök előterjesztése az uralkodó számára, Bécs, 1850. jún. 16. Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (=HHStA) Kabinettkanzlei, Vorträge MRZ 2419/1850.; Kovácsot Bach jutalmul kinevezte járási biztosnak és a temesvári „biztonsági szolgálat központi irodája” (*Zentral-Sektion für den Sicherheitsdienst*) vezetőjének. Bach levélfogalmazványa Mayerhofer vajdasági kormányzóhoz, Bécs, 1850. jún. 10. HHStA, Ministerium des Äußern, Informationsbüro (=IB) A Akten Nr. 2233.; vö. *Hajnal*: A Kossuth-emigráció Törökországban I. 334–348.; *Deák Imre*: A száműzött Kossuth. I. Törökországban. Bp. é.n. 119.

¹⁰ Bach előterjesztés fogalmazványa az uralkodóhoz, Bécs, 1851. febr. 4. AVA Nachlass Bach Kt. 26.

¹¹ Paul Tvertković boszniai születésű ortodox pap például (mint írta, 1848–1849-ben részt vett a harcokban a magyarok ellen Stevan Petrović Knićanin segédcapatában, s Újvidéken élő családjának anyagi támogatását kérte szolgálataiért cserébe) maga ajánlkozott boszniai kapcsolatain keresztül információszerzésre, s Bach elfogadta ajánlkozását, 1852 tavaszán még egészen biztosan fennállt a kapcsolat. Tvertkovićra vonatkozóan lásd: HHStA, IB A Akten Nr. 3495., BM Akten (=BM) 182/1852.

¹² Feljegyzés aláírás nélkül, Bécs, 1852. ápr. 19. AVA, Nachlass Bach, Kt. 26.

¹³ Clannern von Engelshofen jelentése Bach számára, Bécs, 1851. júl. 27. AVA, Nachlass Bach, Kt. 26.

3300 forintban, azaz évi több mint 90 000 forintban határozta meg.¹⁴ Az 1852-es kimutatás szerint míg 1851 nyaráig a keleti ügynökök havi honoráriumuk 3000, a nyugatiaké 5600 váltóforintot tett ki, addig ez az összeg 1852. áprilisra Keleten 700, Nyugaton 3655 váltóforintra változott,¹⁵ azaz itt már körülbelül évi 52 000 forinttal számoltak.

Bach igyekezett volna saját kezébe és saját minisztériumába centralizálni a külföldön folyó államrendőrségi adatgyűjtést. E téren azonban igen befolyásos konkurensokkal kellett számolnia. Egyrészt — ahogy már említettük — Schwarzenberg miniszterelnökkel, akinek szerepét a bel- és külföldi államrendőrségi tevékenység irányításában nem becsülhetjük alá, ha pontosan nem is tudjuk dokumentálni. Másrészt az egyes tartományi helytartók/kormányzók is alkalmanként külföldre, leginkább a tartományokkal határos területekre küldtek egy-egy saját bizalmast konkrét megbízással. Bach igyekezett a tartományi közigazgatási vezetőket rászorítani, hogy külföldre ügynököt csakis az ő előzetes engedélyével menesszenek,¹⁶ de nem tudjuk, ezt milyen hatásokkal volt képes érvényesíteni. Amire azonban még kísérletet sem tehetett, az a legkülönbözőbb katonai hatóságok által, elsősorban katonai hírszerzés céljából kiküldött, de alkalmanként politikai megbízásokkal is ellátott ügynökök ellenőrzése volt. Elsősorban a két észak-itáliai tartomány legkülönbözőbb katonai parancsnokai tartottak fenn efféle élénk kapcsolatokat, s itt a rendőrigazgatóságok gyakorlatában sem volt ez ritka. Végül, de nem utolsó sorban Johann Kempen von Fichtenstamm altábornagy, csendőrfőfelügyelő is folyamodott alkalmanként ehhez az eszközhöz.¹⁷ Ennek persze Bach minisztériumára nézve kedvező hatása is volt, hiszen ez némileg kiegyensúlyozhatta például a minisztérium itáliai ügynökállományának foghíjasságát, viszont nem volt biztosított az, hogy a katonai hatóságok által szerzett információk maradéktalanul és haladéktalanul eljuttanak a civil hatóságokhoz.

A forradalmi mozgalmak vezetői iránti európai (majd tengerentúli) hajszában azonban más tekintetben sem volt magára hagyatva a bécsi belügyminiszter. 1851 tavaszán ugyanis létrejött a szervezett együttműködés Ausztria, Poroszország, Szászország és Hannover között az államrendőrségi tevékenység terén az ún. „*Polizeiverein*” keretében. Az első lépéseket Friedrich Eberhardt, a szászországi belügyminisztérium rendőri ügyekért felelős tanácsosa tette még 1850 tavaszán, amikor a drezdai osztrák követ közvetítésével Schwarzenberg miniszterelnöknek jelezte a kapcsolatfelvételi szándékot. Ezt követően Bach

¹⁴ Bach előterjesztés fogalmazványa az uralkodóhoz, Bécs, 1851. febr. 4. AVA, Nachlass Bach, Kt. 26., ismerteti: *Frank Tibor*: Egy emigráns alakváltásai. Zerffi Gusztáv pályaképe 1820–1892. Bp. 1985. 46.

¹⁵ „Ubersicht sämmtlicher mit dem Dienste der staatspolizeilichen Agenturen in In- und Auslande verbundenen Auslagen” címmel kimutatás, Bécs, 1852. ápr. 19. AVA, Nachlass Bach, Kt. 26.

¹⁶ Vö. Bach és Mecséry csehországi helytartó levélváltását, 1849. aug. szept. HHStA, IB A Akten Nr. 542.

¹⁷ A Hamburg környéki Altonából például 1851 őszén jelentik Bachnak, hogy Kempen Franz Pollak ügynököt odaküldte. Ernst aláírással jelentés, Altona, 1851. szept. 8. HHStA IB A Akten Nr. 8318.

Noé von Nordberg bécsi rendőrigazgatót utasította a kapcsolatfelvételre.¹⁸ A kétoldalú együttműködés kiszélesítésére egy évvel később került sor, amikor is Karl Ludwig von Hinckeldey, a berlini rendőrelnökség vezetője kezdeményezett — szintén a diplomáciai testület útján — bizalmas találkozót a berlini, bécsi, drezdai és a hannoveri rendőrigazgató között, hogy egész Németország szemmel tartásának feladatát feloszthassák egymás között.¹⁹ A találkozó színhelyéül Prágát javasolta, mint ahol a háttérbe húzódhatnak, de az osztrák fél inkább Drezdát választotta. Április 8-án, a Drezda–Prága vasútvonal ünnepélyes megnyitása alkalmából tartott rendezvények fedezékében létrejött a négy rendőri vezető találkozója. Az Osztrák Császárságot az új bécsi rendőrigazgató, Weiß von Starckenfels képviselte.²⁰ A kiinduló javaslatot Hinckeldey vetette papírra, alapelveit elfogadták: a négy állam fővárosának rendőrigazgatóságán az államrendőrségi tevékenység központját hozzák létre a szükséges centralizáció érdekében (egyúttal igyekezve elkerülni a kormányok kompromittálódását); ezek a rendőrigazgatóságok állandó kapcsolatban állnak egymással, s az államrendőrségi szempontból kül- és belföldi fontos információkat, ha kell, távirati úton, kevésbé sürgős esetben heti jelentéscsere útján egymás rendelkezésére bocsátják; évente kétszer személyesen is találkoznak a felelős vezetők a tapasztalatcsere és a jövőbeli feladatok koordinálása céljából. Hinckeldey javaslata tartalmazta azt is, hogy osszák fel egymás között a német államokat, és saját országukon kívüli területekre is terjesszék ki tevékenységüket. Eszerint a bécsi rendőrigazgatóságnak Bajorország megfigyelése jutott volna feladatként. Weiß — ahogy ezt Bachnak kifejtette — úgy látta azonban, hogy a saját területükön kívüli információgyűjtés „összeütközésekhez” vezethet az adott állam vezetésével, ezért inkább kezdeményezték Bajorország bevonását az együttműködésbe, ami 1851 nyarán sikerrel járt.²¹ Mint látjuk, a koordináció nemcsak a külföldi információszerzést érintette, hanem a belföldi információk cseréjét is. Az a terv is felmerült, hogy a Német Szövetség egy közös központi rendőri hivatalt hozzon létre, de ez láthatólag gyorsan lekerült a napirendről, arról Kempen 1852 nyarán már mint meg nem valósult tervről beszélt.²²

¹⁸ Schwarzenberg levele Bachhoz, Bécs, 1850. márc. 27. és Bach levélfogalmazványa Noé von Nordberghez, Bécs, 1850. márc. 30. HHStA IB BM 1387/1852.

¹⁹ Anton von Prokesch-Osten gróf berlini osztrák követ jelentése, Berlin, 1851. március 24. Ismerteti: *Wolfram Siemann: Der „Polizeiverein“ deutscher Staaten. Eine Dokumentation zur Überwachung. Tübingen, 1983. 3–4. Vö.: „Centralisation der polit[ischen]. Untersuchungen. Versammlung deutscher Polizei-chiefs”, Polizei: Conferenz*” címmel akta, HHStA, IB BM 142/1852., lásd még: *Stölzl: Die Ära Bach 262.*

²⁰ Hinckeldey levele Eberhardtnak, Berlin, 1851. április 3. Közli: *Siemann: Der „Polizeiverein“ deutscher Staaten 21–22.*; Bach Schwarzenberghez intézett 1851. március 31-i levelét lásd: uo. 23–24.

²¹ Weiß von Starckenfels jelentése Bachhoz, Bécs, 1851. ápr. 20., Schwarzenberg miniszterelnök átirata Bachhoz, Bécs, 1851. jún. 15. HHStA, IB A Akten Nr. 5536.; az áprilisban elfogadott alapelveket közli a rendőri ügyekért felelős bajor vezető összefoglalója: A. L. Reigersberg gróf előterjesztése a bajor uralkodóhoz, München, 1851. július 31. Közli: *Siemann: Der „Polizeiverein“ deutscher Staaten 24–27.*

²² Schwarzenberg átirata Bachhoz, Bécs, 1851. jún. 29., Kempen levélfogalmazványa Buol-Schauensteinhoz, Bécs, 1852. júl. 13. „Centralisation der polit. Untersuchungen. Versammlung deutscher Polizei-Chefs. Polizei-Conferenz” címmel akta. HHStA, IB BM 142/1852.

Az 1852 áprilisában feltehetőleg Engelshofen által készített összegző áttekintés elégedetten szólt a külföldön folyó államrendőrségi tevékenységről. Eszerint a Keleten működő ügynökség bár kisszámú volt, de a teendőiket „kigtartással és ügyességgel” végző ügynökök megfeleltek feladatuknak. Általában véve megállapította, hogy az ügynökök nemcsak információkat tudnak szolgáltatni, hanem olyan pozícióban vannak, hogy befolyásolni is tudják a forradalmi „komiték” működését.²³

A magyar történetírás az 1849-ben külföldre kényszerült magyar politikai emigráció történetének részeként már alapos vizsgálatokat folytatott e kérdésben, többen felvázolták, Bach milyen módszerekkel igyekezett „álmenekültekkel” és részben — Hajnal István szavaival élve — „a hontalanság alatt hitükben megrendült”²⁴ menekültek beszerzésével kezdettől megfigyelés alatt tartani a magyar emigrációt. Az ügynökök jórészenek kilétét is felfedték már a kutatók, hiszen ahogy 1919 után megnyílt az udvari levéltár a kutatók előtt, az egyik fő kutatási irány az emigráció történetének feldolgozása volt, mindenkéltől a bécsi beföldre és külföldre vonatkozó államrendőrségi iratok, illetve az ún. Gendarmeriedepartement iratanyagának tanulmányozására támaszkodva.²⁵ Mi egy újabb forráscsoport, a Bach belügyminiszter hagyatékában fennmaradt, idevágó iratok áttekintésével (melyeket egyébként már Frank Tibor is vizsgált és idézett Zerffi Gusztávról írott könyvében) kívánunk rövid összefoglalót nyújtani. Összesen öt időpontból állnak rendelkezésre táblázatos kimutatások, illet-

²³ „...erscheint dieser Zweig des Dienstes durch eine kleine, aber seine Aufgabe mit Ausdauer und Geschick verfolgende Zahl Männer vertreten, die vortheilhaft vertheilt, und da es meist Parteeigänger von Bedeutung sind, durch den eigenen Anfang unterstützt, wohl in der Lage sind, sich nicht nur über das revolut. Umtriebswesen verlässliche Kenntniß zu verschaffen, sondern dasselbe von ihrem günstigen Standpunkte an der Quelle (in den Comités selbst) mit Erfolg zu bekämpfen.” Feljegyzés aláírás nélkül, Bécs, 1852. ápr. 19. AVA, Nachlass Bach, Kt. 26. Hogy a „befolyásolás” milyen eszközökkel mehetett végbe, Frank Tibor kutatásaiból ismerjük, ő ugyanis rámutat arra, hogy Zerffi is igyekezett nemcsak egyszerű hírközlő, hanem az emigráció aktív bomlasztója is lenni, s másik példaként említi Egressy Gábor Kossuthhoz írott levelét, melyben Egressy Kossuth belgrádi megbízottját, az olasz Giuseppe Carossini-t igyekezett befektetni Kossuth előtt. *Frank: Egy emigráns alakváltásai* 63., 69–70.

²⁴ *Hajnal: A Kossuth-emigráció Törökországban* I. 328.

²⁵ Tábori Kornél részletesen szólt Berendorff Alajosról (*Tábori Kornél: Titkosrendőrség és kamarilla. Akták-adatok a bécsi titkos udvari és rendőrségi levéltárból. Bevezetőjét írta: Marczali Henrik. Bp. 1921. 154–157.*), Hajnal István kutatásai nyomán ismerjük Bangya János, Gelich Richárd, Philipp és Leopold Mandl, Gabriel Jasmagy, Kovács (Schmidt) Pál, Ullmann Frigyes, Szöllősy Nagy Ferenc, Pollák Móric, Batthyány István gróf nevét. (*Hajnal: A Kossuth-emigráció Törökországban* I. 159., 329–338., 407.). Jánossy Dénes ezt a listát tovább bővítette: Egressy Gábor, Hrabovszky-Rosty százados, Waagner őrnagy (Viddin), Deésy őrnagy, Pápaffy Miklós főhadnagy (Belgrád), Lórody, Házmán (Kütahya), Csernátony Lajos, Lederer Ede, és az „Alphons Dubois” és „Kiamil” álnéven jelentők (Párizs), a nem magyarok közül: Emil Elias Lattes, velencei forradalmár, Adolf Thunes – mindketten Londonban, Engländer Zsigmond, Chaisés, alias Kaitzes Adolf bécsi irodalmárok (*Jánossy: A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában* I. 67., 462–465.). Frank Tibor Zerffi Gusztávot azonosította és Egressy Gáborról szolgáltatott bizonyítékokat. (*Frank: Egy emigráns alakváltásai, Egressyre vonatkozóan lásd: 69–70. 238–240. 143–244., 247–248.*); vö. *Deák: A száműzött Kossuth* 120., 356–357.; *Nagy Csaba: Dr. Mandl Lajos a francia diplomácia szolgálatában (1848–1849)*. In: *Adalékok a 16–20. századi magyar művelődés történetéhez. Szerk. Bálint István János (AZ OSZK Kiadványai, új sorozat 2.)* Bp. 1987. 179–194.; *Somlyó Tóth Tibor: Diplomácia és emigráció „Kossuthiana”*. Bp. 1985. 105–124.

ve jelentések, amelyek lehetővé teszik, hogy áttekintő képet kapjunk a külföldi államrendőrségi információs hálózat kiterjedtségéről, illetve konfidenseiről:

1. Az első jelentést 1850 áprilisából ismerjük, de az csak a Törökországban alkalmazásban álló ágensekről szól, összesen 7 főt említ.²⁶
2. 1850. június elején készült az első olyan kimutatás, amely valamennyi külföldi ügynökre kiterjedt: Nyugat-Európában 18 ügynököt, Törökországban pedig 16 ágenst tartott nyilván, mind fedőnevükön.²⁷
3. 1851. január elejéről ránk maradt Bach irata a külföldi konfidensekről, 20 személy adataival és rövid jellemzésükkel, esetenként valódi nevük említésével.²⁸
4. Az egyetlen kimutatás, amely fedőneveket és valódi neveket egyaránt tartalmaz (ha nem is minden ügynök esetében), 1851 nyaráról származik. Ebben Keleten 14 közvetlenül és 4 közvetetten alkalmazott ügynök szerepel, Nyugaton pedig 17 közvetlenül és 2 közvetetten foglalkoztatott (2 páholyközponttal). Felbecsülhetetlen értéke ennek az összeírásnak, hogy társul a táblázathoz egy részletes összegzés is, ügynökjellemzésekkel.²⁹
5. Rendelkezésre áll ezen kívül egy újabb táblázatos kimutatás 1852. április 19-i dátummal, amely azonban kizárólag csak fedőneveket tartalmaz, igaz, fontos információként feljegyzí, hogy melyik ügynököt mióta foglalkoztatták, amiről a többi forrás hallgat. Ebben a kimutatásban összesen 19 fő adatai szerepelnek, de ebben benne vannak a már Bécsben alkalmazott „mobil” ügynökök is. Ezt is kiegészíti egy szöveges összefoglalás.³⁰

Az utóbbi négy forrásban foglalt adatokat egy összefoglaló táblázatban egyesítettük. (Lásd a függelék – a bizonytalan olvasatot zárójelbe tett kérdőjellel jeleztük, a bizonytalan feloldást zárójel nélküli kérdőjellel.) Milyen általánosítható megállapításokat tehetünk, anélkül, hogy a kimutatásokból hasznosítható részinformációkra kitérnénk?³¹

²⁶ Feljegyzés aláírás nélkül, Bécs, 1850. ápr. 16. HHStA IB A Akten Nr. 1936.

²⁷ „Nach erfolgter Organisierung des a. o. Dienstes im Oriente, ergeben sich (zu Anfang Juni 1850) folgende Agenturen” címmel kimutatás. AVA, Nachlass Bach, Kt. 26.. Vö. *Frank*: Egy emigráns alakváltásai 45.

²⁸ Bach feljegyzése, Bécs, 1851. jan. 2. AVA Nachlass Bach Kt. 26.

²⁹ Engelshofen jelentése Bachnak, Bécs, 1851. júl. 27., melléklet: „Liste sämmtlicher im a. o. Dienste verwendeter Organe”, Bécs, 1851. júl. 26. AVA, Nachlass Bach Kt. 26 (a két irat néhány ponton tartalmaz kisebb eltéréseket).; vö. *Frank*: Egy emigráns alakváltásai 72.

³⁰ Feljegyzés aláírás nélkül, Bécs, 1852. ápr. 19., melléklet: „Übersicht sämmtlicher mit dem Dienste der staatspolizeilichen Agenturen im In- und Auslande verbundenen Auslagen” címmel kimutatás, Bécs, 1852. ápr. 19. AVA, Nachlass Bach Kt. 26.

³¹ A táblázatban szereplő személyek azonosításával természetesen bővíthetővé válhatnak ismereteink a magyar emigráció soraiban működő konfidensekről, de részletes vizsgálatot e téren nem végeztünk. „Nemegey” feltehetőleg azonosítható Nemegeyi Bódog honvéd őrnaggyal (*Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. 3. jav. kiadás. Bp. 2000. 540–541.; *Kertbeny Károly*: Alfabetische Namensliste Ungarischer Emigration 1848–1864. Redigirt von K. M. Kertbeny. Brüssel–Leipzig, 1864. 42.), Kohn talán azonos Dr. Emanuel Kohn orvossal, aki kérte, hogy bár családostul Belgrádba telepedett, de megtarthassa osztrák állampolgárságát, s a belgrádi konzulátus melegen támogatta ezt, Kohn bizonyított lojalitására és korábbi titkos szolgálataira hivatkozva. HHStA IB BM 3547/1855., vö. *Csorba György*: Az 1848–49-es törökországi magyar emigráció története. Hadtörténelmi Közlemények, 112. évf. (1999) 2. sz. 379.; a törökországi emigránsok 1849. őszi listáján két „Virág” található: Virág Gusztáv honvéd százados és Virág Sándor hadnagy, ugyanott szere-

Mindenekelőtt szembeötlő, hogy nyolc személy is szerepel (főként német államok belső állomáshelyeken), akiknek az alkalmazása az 1848 tavasza előtti időszakra nyúlik vissza. Úgy látszik, Bach korábban említett kijelentése ellenére néhány fontos, kipróbált konfidenssel sikerült újra kiépíteni a kapcsolatokat.³² A legnagyobb számban magyar emigránsok szerepelnek az ügynöknévsorokban, a pontos létszámot azonban az ő esetükben is nehéz megállapítani, mivel egy fő esetleg szerepelhet kétszer is a táblázatban: egyrészt valamelyik fel nem fedett törökországi konfidens fedőneve alatt, utána pedig ismét más fedőnév alatt nyugat-európai ügynökként. Ezt valószínűsíti az is, hogy jó néhány emigráns azok közül, akiknek ügynöki tevékenységét a magyar szakirodalom már korábban azonosította (Pollák Móric, Deéssy Ernő, Lórody Ede, Házmán Ferenc, stb.), nem szerepelnek név szerint a táblázatban, illetve Lórody már csak new yorki konfidensként tűnik fel. Továbbá az a lehetőség is fennáll, hogy ugyanazt a fedőnevet eltérő időpontokban használta két eltérő személy is, ami tovább nehezíti a történész dolgát.

Ráadásul egészen biztosan nem szerepel minden ügynök ezekben a kimutatásokban, ennek két fő oka van. Egyrészt ezek a források elsősorban költségkimutatás céljából készültek, ezért azokban csak azokat említették, akik többé-kevésbé rendszeres pénzügyi juttatást kaptak. Azaz az Engelshofen által második és harmadik kategóriába tartozó személyek ezekben a kimutatásokban nem jelennek meg. Nem találkozunk például a Mandl fivérek nevével, akiket pedig a történeti szakirodalom már régóta mint a legeredményesebb ügynökök példáit tartja számon, őket Bach feltehetőleg személyes bizalmasainak tekintette, nem rendszeresített ügynököknek.³³ Másrészt a kimutatások nem tartalmazzák (ezért összefoglaló táblázatunk sem) az egyes ügynökök „alügynökeit”, illetve bizalmas levelezőit. Egy szintén Bach hagyatékában szereplő akta 1851 januárjában például megemlíti, hogy a londoni „B.” ügynök, feltehetőleg az 1850-es kimutatásban „Dr. Beer” néven szereplő eredetileg magyarországi konfidens, a saját maga által kapott havi 25 font mellett még felvett 15 fontot három személy: „Csernátony”, „Winkler” és „Tiva” (?) részére.³⁴ De olyan is

pel Francisci Kazimir főhadnagy, „Nagy” vezetéknévvel pedig összesen tizenegy fő. A biztos azonosításhoz azonban jelenleg nem áll rendelkezésre elegendő információ. Vö. „Létszáma a menekült magyar hadseregnek, úgy az azokkal létező polgári rendűeknek. Névsorozata” In: 1849–1866. Adalékok a kényuralom ellenes mozgalmak történetéhez. Az Asbóth-család irataiból. Pest, 1871. 9–13.; az egyik konfidenslistán, így a függeléként közölt táblázatban is kétszer is szereplő „Kolmar” egyike feltehetőleg Kollmann (Kohlman) József. Vö. *Kertbeny*: Alfabetische Namensliste 30. és *Csorba*: Az 1848–1849-es törökországi magyar emigráció 379.

³² A mainzi Informationsbüro munkatársai voltak: Wilhelm Binder, Bernhard Lizius, Wilhelm Fischer, Dr. Hermann Ebner. Vö. *Fritz Antonius*: Zum Konfidentenwesen des Vormärz. Historische Blätter, 7. Heft (1937) 81–88.

³³ A Mandl fivéreknek az ausztriai rendőrséghez fűződő kapcsolatairól lásd: *Hajnal*: A Kosuth-emigráció Törökországban I. 330–331. *Frank*: Egy emigráns alakváltásai, 48–50., 141–148.

³⁴ Bach feljegyzése, Bécs, 1851. jan. 2. AVA, Bach Nachlass, Kt. 26. Csernátony Lajosról az emigráció sejtette ezt, újságíró tevékenysége a Magyar Hírlapban, a magyar emigráció köreiből való tudósításai belső ügyeket is kitergettek, s ezt rossz néven vették tőle, 1850 októberében a párizsi magyar emigráció vezetői Teleki László elnökletével kérdőre vonták, s kizárták körükből. Jánossy már rámutatott, hogy ennél többről volt szó, Bangyának küldte, Jánossy szavaival élve, „albérleti” jelentéseit. Vö. *Angyal Dávid*: A magyar hírlapirodalom 1849–1860. In: Falk Miksa és Kecskeméthy

előfordulhatott, hogy egy „alügynök” egyáltalán nem került megnevezésre a belügyminiszter elé kerülő iratokban. Amikor például 1850 őszén a színész Egressy Gábor, akit — ahogy ezt Frank Tibor bizonyította — Zerffi Gusztáv szervezett be, hazatért Törökországból Magyarországra, Bachnak láthatólag nem volt tudomása arról, hogy ő is bizalmi ember volt.³⁵ De említhetjük a „Sturm” fedőnéven működő Bangya János levelezőit is. Bangyát 1851-ben egyértelműen a legértékesebb információkkal szolgáló ügynökként tartották számon Bécsben (bár, mint írták, megbízhatóságát illetően időről időre kétségek merültek fel), s kiterjedt levelező hálózatot épített ki Párizsban (majd Londonban), levelezői között megnevezik az iratok a következőket: Schimmelpfennig³⁶ és Gögg³⁷ (London), Szabó³⁸ (?) és Winkler (Piemont és Tessin), Türr (Nyugat-Svájc), Csernátony. Nem világosak azonban a források a tekintetben, hogy az itt felsorolt személyek mind beszerzett bizalmi levelezők voltak-e, vagy csupán azért került megjelölésre a nevük, mert velük kapcsolatban állt az ügynök, s mérlni lehetett ezért információkat. Az 1851. júliusi táblázatos kimutató inkább az utóbbit valószínűsíti, ám a szöveges kiegészítés „levelezőkként” (*Correspondent*) jelöli meg ugyanezen személyeket, ahogy az 1852. áprilisi táblázat is „alügynökökről” (*Unter-Agenten*) szól Genovában, Torinóban és Svájcban.³⁹ Igen elővigyázatosnak kell tehát lennünk – mindenekelőtt Türr István személyét illetően szükségesnek a további vizsgálatok utáni tisztázás, hiszen vele kapcsolatban eddig nem merült fel az ügynöki tevékenységnek még csak gyanúja sem.

De Keletről is említhetünk hasonló példát, bár kevésbé bizonytalan esetre: Egy 1850. áprilisi akta a Törökországban működő ágensekként öt főről tesz név szerint említést,⁴⁰ majd így folytatja: „Beavatott még ... Perczel Mór Kos-

Aurél elkobzott levelezése. Szerk., bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Angyal Dávid. Bp. 1925. 68., *Halász Imre*: Egy letűnt nemzedék. Bp. 1911. 436., *Jánossy*: A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában I. 67.; Winkler Lajos később Türr mellett az itáliai magyar légió szervezésében vett részt. Vö. *Lukács Lajos*: Garibaldi magyar önkéntesei és Kossuth 1860–61-ben. (=Értekezések a történeti tudományok köréből, új sorozat 24.) Bp. 1962. 36–38.

³⁵ Bach levélfogalmazványa Geringernek, Bécs, 1850. okt. 2.: Egressynek nem ígértek büntetlenséget, aláveti magát a hadbírósi eljárásnak, s „tudtommal nincsenek különleges szempontok” („meines Wissens besondere Rücksichten nicht vorhanden sind...”) (ellentétben Ullmann Frigyesel, akiről Bach közli, hogy fontos szolgálatokat tett a konstantinápolyi osztrák konzulnak). HHStA IB A Akten Nr. 3322. Vö. *Frank*: Egy emigráns alakváltásai, 69–70. Egy évvel később azonban a minisztertanács 1851. július 16-i ülésén már sokkal tájékozottabb volt, kijelentette, Egressy „a törvényes kormányzatnak teljesített szolgálattal vétsége megbánásának olyan jelét adta, hogy méltónak találhatik arra, hogy az uralkodó kegyelmébe ajánlják...” Die Protokolle des österreichischen Ministerrates. 1848–1867. II. Abteilung: Das Ministerium Schwarzenberg. Bd. 5. Bearbeitet und eingeleitet von Thomas Kletečka und Anatol Schmied-Kowarzik. Wien, 2013. 105.

³⁶ Vö. *Jánossy Dénes*: A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában 1851–1852. 2/1. köt. Bp. 1944. 249.

³⁷ Armand Goegg volt badeni pénzügyminiszter, londoni emigráns. Vö. *Jánossy*: A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában I. 65.

³⁸ Puztán a „Szabó” vezetéknév alapján nem lehet teljes biztonsággal azonosítani a személyt.

³⁹ „Übersicht sämmtlicher mit dem Dienste der staatspolizeilichen Agenturen im In- und Auslande verbundenen Auslagen”, Bécs, 1852. ápr. 19. AVA Nachlass Bach Kt. 26.

⁴⁰ Ullmann Frigyesről Sumlában (ő 1850 késő nyarán hazatért, a későbbi kimutatásokban ezért már nem szerepelhetett), Pollák Móricról Konstantinápolyban, Noisser Richárdról Szmirnában, egy

suth legközelebbi környezetében”.⁴¹ Ráadásul Perczel öccse, Miklós (Lórody Ede és a lengyel Paul Czendrovicz társaságában mint New Yorkban tevékenykedő ügynökök – „Agent”) Clannern von Engelshofen osztálytanácsos egy másik ügynöklistáján is szerepel.⁴² Ismert Perczelről, hogy igen feszült volt a viszonya Kossuthtal már a szabadságharc záró hónapjaiban, majd a törökországi tartózkodás idején is. Summlában a pasa őt bízta meg az emigráció parancsnokságával, miközben az emigráció választmánya, mellyel Perczel az együttműködést vállalta, Kossuthot választotta főnöknek.⁴³ Frank Tibor könyvében szintén utalt Zerffi egy kijelentésére, amely szerint „ő már velünk amugyis közvetett összeköttetésben áll”,⁴⁴ s ismert, hogy Zerffi 1849 októberétől rendszeresen ellátta európai hírekkel Belgrádból Perczelt. Farkas Katalin viszont arra hívja fel a figyelmet, hogy a két Perczel testvér legalábbis 1851 őszén gyanakodni kezdett Zerffire mint bécsi rendőrügynökre,⁴⁵ ez inkább azt valószínűsítene, hogy Zerffi „misztifikációja” volt csupán Mór beszerzése, amivel bécsi alkalmazói előtt saját fontosságát igyekezett bizonyítani, miközben gyanútlan információforrásként felhasználta Perczelt. Ugyanakkor az a tény, hogy „Perczel” [Miklós] szerepel Engelshofen 1851. nyári listáján, mutatja, hogy Zerffi közvetítő szerepén kívül is fennállt közvetlen kapcsolat az ifjabb Perczel testvér és a rendőri ügyek bécsi vezetői között.⁴⁶

Mindeme bizonytalanságok mellett is látható, hogy 1852 tavaszára csökkent az ügynökök száma – elsősorban természetesen Keleten, de a német államok területén is tehermentesíthette a bécsi rendőrséget a nagy német államok rendőri szerveinek szerveződő együttműködése.

A Legfelső Rendőrhatalóság megalakulása után

A Kempen báró vezetése alatt álló Legfelső Rendőrhatalóság megalakulásával 1852 nyarán természetesen a külföldön folytatott államrendőrségi tevékenység is — a külügyminisztérium befolyásának megtartásával — átkerült az új hivatal és főnöke hatáskörébe. Az új hatalóság hatásköri leírásában is szerepelt, hogy a különösen fontos helyeken (Párizs, Torino, Hamburg, Konstanti-

---

Hassnien nevű ügynökről Brüsszelben, Recassy nevű mobil ügynökről (akkor épp Konstantinápolyban).

⁴¹ „Im Vertrauen stehen ferner Recassy der sich in Constantinopel befindet und Moritz Perczel in der nächsten Umgebung Kossuth's.” Feljegyzés, Bécs, 1850. ápr. 16-i dátummal, HHStA, IB A Akten Nr. 1936.

⁴² Clannern von Engelshofen jelentése Bachnak, Bécs, 1851. júl. 27. AVA, Nachlass Bach Kt. 26. Engelshofen jelentésében csak „Perczel”-t említi, de Perczel Mór nem, csak öccse tartózkodott Amerikában, egy évig New Yorkban. Vö. *Farkas Katalin*: Perczel Mór az emigrációban. Hadtörténelmi Közlemények, 125. évf. (2012) 1. sz. 64.

⁴³ *Hajnal*: A Kossuth-emigráció Törökországban I. 269–270.; *Farkas*: Perczel Mór az emigrációban 41., 45–50., 56–57.

⁴⁴ *Frank*: Egy emigráns alakváltásai 65.

⁴⁵ *Farkas*: Perczel Mór az emigrációban 47–48., idézi Perczel Miklós naplóját: *Perczel Miklós*: Naplóm az emigrációból. S. a. r. Závodszy Géza. 1–2. köt. Bp. é.n. II. 25–26.

⁴⁶ Perczel Miklós naplójában található néhány, a kiadott változatban nem szereplő, bejegyzés, ami bizonyítja, hogy Jasmagy Törökországban igyekezett őt is megkönyvékezni, megfelelő nyilatkozat letétele után hazatérhet; másfelől viszont indignált bejegyzések találhatók osztrák „kém”-ként azonosított személyekkel, például Szöllősy Nagy Ferencsel kapcsolatban. Naplóm az emigrációból Idb. Perczel Miklós Országos Széchényi Könyvtár Quart. Hung. 3185. I. 272–273., 296., 306.

nápoly, New York, Svájc – nem tudjuk, London miért hiányzik a felsorolásból!) titkos ügynökségeket és kirendeltségeket hoznak létre, s hogy számítanak a diplomáciai személyzet közreműködésére is.⁴⁷ Kempen korábban sem tartotta teljesen távol magát a külföldi hírszerzéstől, egy jelentés legalábbis arra utal — ahogy már említettük —, hogy alkalmanként csendőr főfelügyelőként ő is küldött ki ügynököket külföldre. A folyamatosság személyi feltételét Clannern von Engelshofen átkerülése a Legfelső Rendőrhatósághoz biztosította, feltehető, hogy a korábbi ügynökök átadása-átvevése így zavartalanul megtörténhetett.

A rendőri ügyek vezetésének átvétele után Kempen megtette a lépéseket a külföldön tevékenykedő ügynöki szolgálat irányításának kézbevitelére. Július közepén értesítette Mihanovichot, hogy nagyra értékeli tevékenységét a bizalmas információk közvetítése terén, a szükséges pénzforrásokat továbbra is rendelkezésre bocsátják, egyúttal utasította, hogy jelentéseit és az elszámolásait ezek után közvetlenül hozzá (s ne Bachhoz) küldje.⁴⁸ A keleti hálózatot amúgy is karcsúsították, erről már április-májusban megállapodás történt.⁴⁹

Az államrendőrség területén a szigorú és teljes centralizáció elvének, amit Kempen érvényesíteni kívánt bel- és külföldön egyaránt, természetesen nemigen felelt meg az, hogy annyiféle császári hatóság foglalkoztatott ügynököket Európa legkülönbözőbb pontjain. Az erről tanúskodó példák — igaz, leginkább csak határmenti területeket illetően — még bőven jellemzik Kempen hivatali idejének első éveit is, bár legalább annyit igyekezett elérni Kempen, hogy tudomással bírjon az efféle ügyletekről, s formálisan jóváhagyja azokat (legalábbis a civil közigazgatási és rendőri hatóságok ügynökei esetében).⁵⁰ Mihanovich pél-

⁴⁷ „Grundzüge für den inneren Organismus der Obersten Polizeibehörde”. HHStA, Kabinettkanzlei., Reichsrat Präs. 120/1852.

⁴⁸ Kempen levélfogalmazványa Mihanovichhoz, Bécs, 1852. júl. 15. HHStA, IB BM 35/1852.

⁴⁹ Jasmagy számára évi 1000 forintos fizetéssel fordítói posztot adományozott az uralkodó. De ezt követően is ellátott alkalmi megbízásokat Kempen részére, főként Keleten, de a birodalom területén belül is (ő segédkezett például 1853 késő nyarán Orsova környékén a magyar királyi koronaékszerek utáni kutatásban. 1856-ban pedig legalább 1400, 1857-ben 1450 forintot vett fel a Legfelső Rendőrhatóság központi pénztárából a Szerb Vajdaságba és Magyarországra való utazás céljából.) Bach előterjesztése az uralkodó számára, Bécs, 1852. máj. 2. HHStA, Kab. Kanzl., Vorträge MCZ 1394/1852.; Kempen naplója, 1853. jan. 11., 16., jún. 27., 1854. jan. 1., febr. 5. *Josef Karl von Mayr* (Hrsg.): *Das Tagebuch des Polizeiministers Kempen von 1848 bis 1859*. Wien-Leipzig, 1931. 274–275., 293., 314., 319., *Deák Ágnes*: *A koronás Wargha. Egy kettősügynök Kossuth és a császári rendőrség szolgálatában*. Bp. 2010. 167–168.; a felvett összegekre lásd: HHStA IB Annexe 20f: *Vorschuss-Vormerkbuch 1856–1870*.

⁵⁰ Lazarus Mamula báró tábornagy, dalmáciai kormányzó helyettes például Montenegróban, a bregenzi rendőrbiztos Svájcban, a zimonyi rendőrbiztos Szerbiában alkalmazott saját ügynököt. Mamula levele Kempenhez, Zara, 1853. okt. 21. HHStA, IB BM 4871/1853.; Joseph Waneczek innsbrucki rendőrigazgató jelentése Kempennek, Innsbruck, 1853. máj. 21. Uo.436/1853.; Nikolaus Shandru százados rendőrbiztos jelentése Kempenhez, Zimony, 1854. dec. 10. Uo. 7037/1854.; Johann Coronini-Cronberg gróf altábornagy, a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság kormányzója 1854 őszén küldte Bukarestbe a nagyszabású evangélikus gimnázium román nyelvtanárát, Samuel Petrit, aki korábban Bukarestben a román liberálisok csoportjához tartozott. Uo. 622/1855.; de emlékeztethetünk itt Lewis Lajosra, a pesti egyetem angol nyelvtanárára is, aki 1854-ben Albrecht főherceg magyarországi kormányzó megbízásából járt Oroszországban. Feljegyzés Lewisről, dátum és aláírás nélkül, HHStA IB BM 2330/1856. Lewisről lásd még: *Szinnyei József*: *Magyar írók élete és munkái*. 7. köt. Bp. 1900. 1164–1167.

dául láthatólag hozzászokott ahhoz a Bach irányítása alatti időszakban, hogy viszonylag önállóan szervezze az ügynököket Keleten. 1853 késő tavaszán például Karl Ferdinand Buol-Schauenstein gróf külügyminiszter mellett Kempen is meglepődéssel és rosszállással értesült arról, hogy önálló hatáskörben alkalmazott egy új ügynököt.⁵¹

Leginkább azonban továbbra is a két észak-itáliai tartományi katonai, rendőri, csendőri hatóságokat, s persze mindkét tartomány katonai kormányzóját jellemezte saját ügynökök foglalkoztatása a környező itáliai államokban – de korántsem csak ott.⁵² Ezt — igaz, kizárólag katonai hírszerző célokra — még az államrendőrségi tevékenység iránt fogékonynak igazán nem nevezhető Benedek Lajos (Ludwig von Benedek) vezérőrnagy is, aki a főparancsnok–főkormányzó mellett vezérkari főnökként felügyelte a rendőri ügyeket, fontosnak tartotta egy esetleges újabb háborúra való felkészülés érdekében, miközben egyetértett a nem katonai célú államrendőrségi információszerzés tartományon belüli központosításával, amire Kempen kísérletet tett.⁵³ Kempen terve az volt 1853-ban, hogy a veronai főkormányzóság rendőri ügyosztályán centralizálja a bel- és külföldi államrendőrségi tevékenységet is, kiküszöbölendő az esetleges párhuzamosságokat. Az ügyosztályt vezető Mathias Schroth von Rohrberg alezredes végül átvette a rendőrigazgatók külföldi ügynökeit, a helytartóságok és a katonai kormányzók azonban továbbra is megtarthatták a maguk bizalmasait.⁵⁴ Schroth természetesen rendszeresen beszámolt Kempennek az ügynökjelentésekről küldött jelentéseiben a külföldről érkezett információkról is. Úgy tűnik azonban, hogy a rendőrigazgatók is mutattak valamiféle vonakodást, 1855 őszén ugyanis Schroth még mindig arról panaszkodik Kempennek, hogy szerinte felesleges a velencei rendőrigazgatónak Torinóban ügynököket alkalmazni. S láthatólag a vonakodás elérte célját, ez alkalommal már ő is engedékenyebben nyilatkozik, amennyiben szerinte a rendőrigazgatók a saját körzetükkel határos külföldi területeken foglalkoztathatnak ügynököket, s maga Kempen is úgy foglalt állást, hogy ha a velencei rendőrigazgató nem is, de a milánói megtarthatja piemonti ügynökeit. De persze nem hagyta szó nélkül, hogy a velencei igazgató számára már rég elrendelte, hogy két külföldi ügynökével a négy fő közül szakítsa meg a kapcsolatot, s ez láthatólag nem történt meg.⁵⁵

1856 elején Kempen azután kísérletet tett a teljes központosításra: minden külföldi ügynök Bécsből való közvetlen irányítására. Ekkor úgy nyilatkozik, hogy ettől kizárólag csak Lombardia-Velencében tértek el, mégpedig csakis

⁵¹ Buol-Schauenstein levele Kempennek, Bécs, 1853. máj. 23. és Kempen válaszelevelé fogalmazványa, Bécs, 1853. máj. 28. HHStA, IB BM 77/1853.; az új, Tóthfalusy nevű ügynök feltételezhetően Tóthfalusy Károly erdélyi altiszt, aki részt vett a krími háborúban, majd Konstantinápolyban szállót nyitott. *Csorba*: Az 1848–49-es törökországi magyar emigráció 391.

⁵² A lombardiai-velencei főkormányzóság 1853-ban például Cesare Carbonelt mint Londonban tartózkodó ügynökét nevezte meg (akit aztán Kempen jóváhagyásával elbocsátottak). Benedek jelentése Kempenhez, Verona, 1853. febr. 18. HHStA, IB BM 436/1853. Vö. Uo. 12/1853.

⁵³ Benedek irata Kempenhez, Verona, 1853. febr. 18. HHStA, IB BM 436/1853.

⁵⁴ Kempen levélfogalmazványa Benedekhez, Bécs, 1853. márc. 21. HHStA, IB BM 12/1853.; Schroth jelentése Kempenhez, Verona, 1853. szept. 29. Uo. 436/1853.

⁵⁵ Schroth jelentése Kempenhez, Verona, 1855. nov. 17. és Kempen levélfogalmazványa Schrothhoz, Bécs, 1855. nov. 29. HHStA, IB BM 5/1855.

három ügynök esetében (a források ismeretében ezt nem tartjuk valószínűnek), s Schrothtól bekérte a három ügynök adatait, hogy közvetlen kapcsolatba lépjen velük.⁵⁶ Későbbi évekből származó adataink azonban azt bizonyítják, hogy legalábbis Észak-Itáliában nem sikerült a centralizáció elveit szigorúan érvényesíteni, a területi hatóságok — ha nyilvánvalóan kisebb létszámban is, de — továbbra is alkalmazhattak ügynököket Itáliában. Kempen leginkább arra összpontosíthatta az erőfeszítéseit, hogy legalább naprakész információi legyenek ezen ügynökök mozgásáról és alkalmazásáról.⁵⁷

Ahogy belföldön, úgy külföldön is megengedhetetlennek tartotta Kempen rendőrhivatalnokok ügynöki megbízatását s tiltotta, úgy tűnik azonban, ezt ezen a területen sem tudta maradéktalanul érvényesíteni.⁵⁸ A források arra utalnak, hogy közszolgálatban álló személyek esetén — legyenek azok civilek vagy katonák — személyesen az uralkodó adott engedélyt a külföldi misszióra.⁵⁹ Azt sem támogatta Kempen, hogy külföldre tartósan kitelepült volt osztrák állampolgárokat igyekezzenek megnyerni információszerzésre, mondván, nem kívánatos, hogy az illető hazai kapcsolatait erősítsék.⁶⁰

Alkalmanként persze Kempen maga is beavatott egy-egy rendőrigazgatót a külföldi államrendőrségi adatgyűjtés egy-egy akciójába, ha azt szükségesnek látta. Ez leginkább határmenti területek esetén jöhetett szóba. 1854 őszén például a zaraí rendőrigazgatónak adta ki feladatul, hogy szervezzen olyan ügynököket, esetleg levelezőket, akik a bosznia-hercegovinai viszonyokról hiteles tudósításokkal tudnának szolgálni,⁶¹ 1855 tavaszán egy lengyel-orosz területen működő állítólagos ügynökközpont ügyeinek kipuhatolására utasította a krakkói rendőrigazgatót.⁶² Ha területi rendőri szervek valamely konfidensét kül-

⁵⁶ A három ügynök Carbonel (1854-ben Schroth javaslatára újraalkalmazták), a Párizsban tartózkodó Angelo Toffoli (de ő fizetés nélkül szolgált) és egy Sanporiti nevű ügynök volt. Kempen levélfogalmazványa Johann Josef Radetzky von Radetz gróf tábornagyhoz, Lombardia-Velence tartományok főkörmányzójához, Bécs, 1856. jan. 12. HHStA, IB BM 36/1856.; Carbonel újraalkalmazására lásd: Uo. 3666/1854.

⁵⁷ 1856 őszén például a velencei rendőrigazgató torinói ügynöke Lombardiába „rándult át”, s ott is ügynökkösködött, nyilván a milánói rendőrigazgató, s ami fontosabb, Kempen előzetes engedélye nélkül. Kempen újra felszólította Radetzkyt, hogy vonják „szigorú ellenőrzés és vezetés” alá a rendőrigazgatóságok ilyen irányú tevékenységét, s a nem feltétlenül szükséges ügynököket építsék le. Kempen levélfogalmazványa Radetzkyhez, Bécs, 1856. nov. 8. HHStA, IB BM 36/1856.; Strobach laibachi rendőrigazgató (korábban milánói rendőrigazgató) 1859 nyarán is levelezőt tartott Luganóban, s úgy tudta, hogy egy ügynököt a velencei rendőrigazgató küldött Svájcba. Strobach jelentése Kempenhez, Laibach, 1859. júl. 15. HHStA, IB BM 44/1859.

⁵⁸ Radetzky levele Kempehez, Verona, 1853. szept. 30. és Kempen levélfogalmazványa a milánói rendőrigazgatóhoz, Bécs, 1853. okt. 10. HHStA, IB BM 12/1853.

⁵⁹ 1854 nyarán például egy bizonyos Schima főhadnagyot készült Kempen az uralkodó engedélyével Londonba küldeni a Kossuth-emigráció tevékenységének kiszimatolására. Kempen naplója, 1854. júl. 6. Das Tagebuch des Polizeiministers Kempen 336.

⁶⁰ Vö. Strobach rendőrigazgató és Kempen levélváltásával, 1857. jan. HHStA, IB BM 186/1857.

⁶¹ Mivel Josef Gariup rendőrigazgató úgy ítélte meg, hogy Bosznia-Hercegovinában az alacsony műveltségi szint folytán nehezen lehetne levelezőket találni, inkább határmentén lakó, de kinti személyes kapcsolatokkal rendelkező ausztriai állampolgárokat igyekezett egy bizalmas ügynöke közvetítésével megnyerni a feladatnak. Kempen levélfogalmazványa Gariuphoz, Bécs, 1854. nov. 29. és Gariup jelentése Kempenhez, Zara, 1854. dec. 12. HHStA, IB BM 6836/1854.

⁶² Kempen levélfogalmazványa a krakkói rendőrigazgatóhoz, Bécs, 1855. márc. 28. HHStA, IB BM 1373/1854.

földre messzebb küldték, akkor általában köztörvényes bűncselekményről, leginkább pénzhamisítási ügyről lehetett szó.⁶³ Különleges alkalmat és kivételt jelentett természetesen 1855-ben a párizsi világkiállítás, oda is küldtek ki megbízottakat például Bécsből, Prágából, Krakkóból.⁶⁴ Esetenként csendőrparancsnokokat is felszólított Kempen egy-egy konkrét feladat kapcsán személyi javaslatok tételére.⁶⁵ A végső döntést persze megbízásukról Kempen hozta meg.

Kempen természetesen nagy mértékben számított a külföldi osztrák diplomáciai képviselők támogatására, és hatékony együttműködést alakított ki a külügyminisztériummal e téren. 1853 tavaszán Buol-Schauenstein gróf külügyminiszter kezdeményezte az ausztriai diplomáciai testületek szerepének tisztázását. Buol határozottan ellenezte, hogy nagykövetségek bármilyen módon kapcsolatba kerüljenek ügynökökkel, de a konstantinápolyi és genovai konzulátus e téren kifejtett közvetítő tevékenységével egyetértett. Azt javasolta, e két testülettel Kempen közvetlenül tartsa a kapcsolatot, a bécsi külügyi irányítás kikapcsolásával. A legszigorúbb centralizációt tartott szükségesnek e téren, ebben Kempennel teljesen egyet értettek.⁶⁶ Ugyanakkor Kempen kezdeményezte, hogy a dunai román fejedelemségekben, illetve általában véve az oszmán birodalom területén a konzulátusokat rendőrségi ügyek tekintetében rendelje az uralkodó a Legfelső Rendőrhatalóság alá, a külügy- és a kereskedelemügyi minisztérium képviselőivel való tanácskozás után azonban — vélhetően e két utóbbi hatóság vezetőinek ellenkezése folytán — elakadt az ügy.⁶⁷ A konstantinápolyi követségnek és a belgrádi konzulátusnak valóban kiemelt szerep jutott ezekben az években is a keleti államrendőrségi adatgyűjtés terén, nem pusztán végrehajtó szervekként működtek Kempen irányítása alatt, hanem maguk is kezdeményezhettek Kempen jóváhagyásával.⁶⁸ Emellett — néhány adat erre enged következtetni — a külügyminisztérium saját bizalmasokat is alkalmazott külföldön, akiket saját titkos pénzalapjukból finanszíroztak.⁶⁹

⁶³ 1856-ban például egy pénzhamisítási ügy felgöngyölítésére küldték a krakkói rendőrigazgatót egy ügynököt Londonba és Manchesterbe. Vö. HHStA, IB BM 11/1856., 3347/1860.

⁶⁴ A Párizsba kiküldött ügynökökre való javaslatételre lásd: HHStA IB BM 2053/1855.; Pestről egyedül Bisenti Frigyes rendőrbiztost (későbbi pesti városkapitányt), Karl Bartl főbiztost és Duranik írnokot (székesfehérvári rendőrbiztosság) javasolták, de mivel egyikőjük sem tudott jól franciául, nem küldték ki őket. Feljegyzés a befutott ügynökjavaslatokról, dátum és aláírás nélkül. Uo.

⁶⁵ A Galíciában állomásozó 17. csendőrezred parancsnoka 1854 nyarán például tíz főt nevez meg oroszországi, „lengyelországi” és a dunai fejedelemségekbeli megbízásokra. A 17. csendőrezred parancsnokának jelentése Kempenhez, Krakkó, 1854. aug. 8. AVA, Oberste Polizeibehörde (=OPB), Präs. I. 2907/1854.; ugyanekkoriban az erdélyi és bukovinai csendőrezred parancsnokoktól is javaslatokat kért Kempen a dunai fejedelemségekbeli misszióra. Uo. 4499/1854.

⁶⁶ Buol-Schauenstein levele Kempenhez, Bécs, 1853. jún. 9. HHStA, IB BM 77/1853.

⁶⁷ Összefoglaló a Legfelső Rendőrhatalóság első ügyosztályának tevékenységéről aláírás és dátum nélkül [1856. október vége] AVA OBP Präs. I. 3265/1856.

⁶⁸ 1853 elején például Radosavliević főkonzul tesz javaslatot Kempennek Justinus Grubić, egy Szerbiában, Jagodina mellett fekvő kolostor horvát előjárójának alkalmazására a keresztülutazó idegenek megfigyelése céljából. Grubićot ráadásul korábban Figyelmessy Fülöp igyekezett a magyar emigráció céljainak megnyerni. HHStA IB BM 12/1853.

⁶⁹ 1859 májusában például Recherg külügyminiszter az uralkodónak bejelentette Dr. Georg von Klindworth újra alkalmazását (aki már a Mainzban működő Informationsbüro informátorai között is szerepelt), vele 1848 óta folyamatos kapcsolatot tartott a külügyminisztérium havi fizetéssel és úti-költ-

Az ügynökök számára a legszigorúbban tiltva volt, hogy kapcsolatba kerüljenek az adott államban működő osztrák követséggel. Csakis rendkívül sürgős esetben és csak a legmegbízhatóbb ügynökök esetében tartotta azt Buol és Kempen megengedhetőnek, hogy egy előre meghatározott jelöléssel a nagyon sürgős jelentést ne a szokott úton juttassák el Kempenhez, hanem egy nem feltűnő cím közbeiktatásával a nagykövetségre juttassák el, amely azután haladéktalanul, távirati úton (természetesen rejtjelezve) közölje vele annak tartalmát. De az ügynök számára ekkor is tiltott volt kilétének feltárása, ahogy a nagykövetség személyes felkeresése is.⁷⁰

Mindemellett új ügynökök felvételében láthatóan továbbra is lényeges közvetítő szerep juthatott a követségeknek, konzulátusoknak – az ügynököket ugyanis az önként ajánlkozók közül választották ki. Az ügynöknek ajánlkozói írásbeli jelentkezése gyakran a követségekre, konzulátusokra futott be (kitarthatóbb ajánlkozók eseténként több diplomáciai szervnél is próbálkoztak az évek során), s a külügyminiszter továbbította Kempenhez, bármennyire is nem vette ezt jó néven Buol. Ezek után, ha Kempen úgy döntött, igénybe veszi az ajánlkozó szolgáltatásait, a Legfelső Rendőrhatóság illetékes osztálya magát újságszerkesztőségnek álcázva értesítette írásban az ajánlkozót, hogy a szerkesztőség szívesen látja tudósításait, mindenféle pénzügyi kötelezettségvállalás nélkül. Ha meg lesznek elégedve tudósításaival, honorálni fogják munkáját. Megadtak egy bécsi post restante címet, amelyre az illető a „tudósításait” a jövőben küldhette. Ezt a levelet azonban lezárt borítékban szintén a külügyminisztériumon, majd a követségen/konzulátuson keresztül juttathatták el a címzetthez.⁷¹ Ahogy természetesen az elutasító válasz is ezen az úton vándorolt az ajánlkozóhoz.⁷² Még arra is tudunk példát, hogy ha az ajánlkozó nem jelentkezett a követségen a válaszáért, a követség munkatársai igyekeztek felderíteni őt – ami már végképp nem fért össze a Buol által felállított elvekkel.⁷³ Sőt kivételes esetben arra is sor kerülhetett, hogy a genovai konzulátus egy alkalmazottja lásson el Schroth ve-

ségtérítéssel ellátva őt. Rechberg előterjesztése az uralkodó számára, Bécs, 1859. máj. 15. HHStA Kab. Kanzlei, Vorträge MKZ 1757/1859.; Klindworth 1848 előtti tevékenységére vonatkozóan lásd: Antonius: Zum Konfidentenwesen des Vormärz 84.

⁷⁰ Vö. Buol-Schauenstein és Kempen levélváltása, Bécs, 1853. márc. 1-ápr. 5. HHStA, IB BM 602/1853.; Kempen levélfogalmazványa Buol-Schauensteinhoz, Bécs, 1853. júl. 27. Uo. 12/1853.

⁷¹ Lásd például a krakkói születésű lengyel mérnök, Anton Rieth Londonból kelt felajánlkozó levelére Kempen levélfogalmazványát, Bécs, 1855. aug. 24. HHStA, IB BM 421/1855.; Kempen levélfogalmazványa Buol-Schauensteinhoz, Bécs, 1855. aug. 26. HHStA, IB Actes de Haute Police, Kt. 39. Londoni követség jelentései, 1855.; a piemonti emigráns Emil Elias Lattes is a svájci konzulátuson jelentkezett 1852 nyarán ügynöki szolgálatokra, Kempen elfogadta az ajánlatot, egy angliai címre kellett információit küldenie, 1853-ban azután az ügynök fontos információkat közöl a követséggel. Kempen átirat fogalmazványa Buol-Schauensteinhoz, Bécs, 1852. jún. 15. HHStA IB BM 21/1852.; Buol-Schauenstein levele Kempennek, Bécs, 1853. márc. 1. Uo. 602/1853.

⁷² Lásd például Ferdinand Alt szászországi mérnök elutasított ajánlkozásának ügyét: HHStA IB BM 2/1857.

⁷³ Packh János esztergomi emigráns 1852 nyarán ajánlkozott ügynöki szolgálatra a londoni követségen keresztül, de akkor elutasította Kempen; amikor azután októberben Kempen mégiscsak kapcsolatba kívánt volna lépni vele, a követség munkatársai nem találták meg őt a korábban általa megjelölt címen. Kempen levélfogalmazványa Buolhoz, Bécs, 1852. júl. 26., Buol levele Kempenhez, Bécs, 1852. okt. 25. HHStA IB BM 21/1852.

lencei rendőrigazgató számára ügynöki teendőket a konzulátus korábbi vezetőjének javaslatára. Kempen tudomásul vette ezt, de különleges elővigyázatosságot követelt a kompromittálódás elkerülése végett Schroth-tól.⁷⁴

Zökkenőmentes volt az együttműködés az információcserét illetően is Kempen hivatala és a külügyminisztérium között. A saját csatornáikon beérkező jelentéseknek a másik által hasznosítható információit Kempen és Buol kölcsönösen egymás rendelkezésére bocsátották.

Hogy milyen információkat várt Kempen külföldi ügynökeiktől, összefoglalja ismét csak újságszerkesztői levélként álcázott, Gelich Richárdhoz intézett utasítása 1854-ben: „Semmi kombinálás, ... semmi frázis, és csakis tények. A személyeket és tényeket, melyek bennünket érdekelhetnek, ismeri. Amennyiben Ön megmondja nekünk, az itt tartózkodik, az ott, ez ezt és azt csinálja vagy részt vesz abban, azt hálásan vesszük, és levonjuk a következtetéseinket. Mi csak szigorú lelkiismeretességet követelünk és a tények lehető legpontosabb közlését. Így azután belátja, hogy egy olyan ember szavainak puszta idézése, aki nézeteit naponta változtatja, s bizonyára más mond, mint amit gondol és cselekszik, számunkra nem bírhat jelentőséggel.”⁷⁵ Azaz puszta tényközlést várt és követelt, bármiféle következtetés levonását saját hivatala számára tartotta fenn.

Természetesen a külföldön működő ügynökök esetében meglehetősen nehéz volt annak eldöntése, mennyire bízhatnak benne, hiszen a folyamatos szemmel tartás sokkal nehezebb volt, mint belföldön. Nem csoda, hogy e területen még több látványos melléfogásnak lehetünk tanúi.

De természetesen a külföldön folyó államrendőrségi adatgyűjtés nem korlátozódott kinn élő ügynökök tevékenységére. Időről időre Magyarországról Nyugat-Európába utazó alkalmi ajánlkozókat vagy már idehaza is ügynökként alkalmazott személyeket megbízott Kempen efféle feladattal. Változó sikerrel. Moritz Schiff losonci kereskedő, akinek üzlete 1849-ben csődbe jutott, először 1854 tavaszán ajánkozott Bach belügyminiszternél, majd 1854 októberében, miután Londonból hazatérőben Lübeckben letartóztatták, mivel „forradalmi pénzeket” és kompromittáló iratokat találtak nála, a pesti rendőrigazgatóságon tett részletes beszámolót londoni útjáról, s kimerítően beszámolt az emigráción belüli viszonyokról.⁷⁶ Ezzel szemben nagy balfogásnak bizonyult 1859. március végén a híres énekesnő Schodelné Klein Rozália fiát, Schodel Józsefet saját

⁷⁴ Schroth és Kempen levélváltását (1853. okt. 16-nov. 2.) lásd: HHStA IB BM 175/1853.

⁷⁵ „...keine Raisonnements, keine Conjecturalpolitik [?], keine Phrasen, und nur Thatsachen. Die Persönlichkeiten, die Facta, welche für uns ein Interesse haben können sind Ihnen bekannt. Wenn Sie uns sagen, der befindet sich da, jener dort, das und jenes wird unternommen, oder hat sich zugetragen, so werden wir es dankbar anerkennen, und unsere Schlüsse selbst ziehen. Wir verlangen nur strenge Gewissenhaftigkeit und möglichst genaue Angabe des Thatsächlichen. Sie werden daher wohl einsehen, daß bloße Citate der Worte eines Mannes, der seine Ansichten über Nacht ändert, und wohl auch anders spricht, als er denkt und handelt, für uns keine Bedeutung haben kann.” Kempen levélfogalmazványa Gelichhez, Bécs, 1854. okt. 24. HHStA IB BM 5864/1854.

⁷⁶ Hadtörténelmi Levéltár, Abszolutizmus kori iratok, Fondokhoz nem kapcsolható könyvek, 113. r. sz. Geheim Präsidial Protocoll 1859:1488. sz. iktatókönyvi bejegyzés; „Moriz Schiff” címmel összefoglaló akta, HHStA, IB, BM 5196/1854.; Moritz Schiff ügynökjelentése londoni útjáról, Prága, 1854. okt. 9. Uo. 3664/1854.

ajánlközására — tekintettel anyjának a magyarok körében élvezett egykori népszerűségére — Svájcba és Piemontba küldeni az ott tartózkodó magyarokról való információgyűjtés céljából. Április elején ugyanis a fiút mint üldözési mániában szenvedő elmeháborodottat azonosították a bregenzi határátkelőhelyen, majd apjához kísérték Pestre.⁷⁷ Idehaza is sikerrel működött viszont Wargha István, őt Kempen 1853 tavaszán küldte Londonba a magyar koronékszerek hollétének felkutatására. S miután ezt is siker koronázta, s Wargha 1853 őszén Londonba költözött, egy ideig még biztosan fennmaradt a kapcsolat Wargha és Kempen között, hiszen Kempen 1854 januárjában papírra vetett naplóbejegyzése szerint Wargha Londonból Mazzini és Kossuth működéséről küldött jelentést neki.⁷⁸

Kempen irányításának időszakából nem maradtak ránk külföldi ügynök-összeírások – nem tudjuk, egyáltalán készültek-e efféle összefoglaló kimutatások. Ezért az ügynökök személyére vonatkozóan csakis az egyes ügyiratok információdarabkáinak gondos összeillesztése után lehetne, de feltehetőleg még akkor is csak töredékes képet alkotni.

A szigorú centralizáció — ahogy belföldön, úgy külföldön is — enyhült Kempen leváltása után. 1859 őszén Adolph Thierry báró rendőrminiszter már úgy ítélte meg, az nem felel meg az igényeknek, ezért maga szólította fel például a velencei rendőrigazgatót, hogy kutasson fel a birodalomtól elszakadt Lombardiában, illetve a közép-itáliai területeken megbízható levelezőket a korábbinál jóval nagyobb körültekintéssel, hogy védjék őket a lelepleződéstől.⁷⁹

A külföldi államrendőrségi adatgyűjtés terén természetesen Kempen is számíthatott a német államok Rendőrszövetségére (*Polizeiverein*). A résztvevő államok köre 1855 közepére kiegészült Bajorországgal (München), Württemberggel (Stuttgart) és Badennel (Karlsruhe), ami lehetővé tette, hogy a német államok szinte teljes területét ellenőrzésük alá vonják az együttműködő rendőri hatóságok. A bécsi rendőrigazgatóság az egész Osztrák Császárság területét tartotta szemmel, Berlin Poroszország, Hamburg, Lübeck, Mecklenburg, az Anhalt Hercegség területeit, Drezda Szászországon kívül a közép-németországi államokat: a Thüringiai Hercegséget, Hessent, Nassau Hercegségét, Frankfurt am Main szabad várost. Hannover feladata volt saját területén kívül Hessen-Kassel, Oldenburg, Braunschweig és Brema állampolgárainak megfigyelése. A müncheni hatóság Bajorország, a stuttgarti Württemberg, a karlsruhei pedig Baden figyelését vállalta magára.

A kapcsolattartás két formája élt továbbra is, az évenkénti kétszeri konferenciák (*Polizeiconferenzen*) és az írásbeli heti tájékoztatók (*Wochenberichte*). 1851–1866 tavasza között összesen húsz konferenciára került sor, két alkalommal Bécsben (1852. június, 1857. június). 1855-ig rendre megtartották az évenkénti két találkozót (de 1854-ben csak egy alkalommal találkoztak az illetéke-

⁷⁷ Az ügy aktáit lásd: HHStA, IB BM 44/1859.; HL Absz. kori iratok, Fondokhoz nem kapcsolható könyvek, 113. r. sz. 1859:181., 306., 461., 493. 1859. febr. 10–ápr. 13.

⁷⁸ A korona megtalálásáról lásd: *Dr. Hanns Schlitter*: Kempens Denkschrift über die Aufindung der Stephanskronen (24. April 1854). Wien 1919.; *Deák*: A koronás Wargha 148–178.; Kempen naplóbejegyzése, 1854. január 22. In: *Das Tagebuch des Polizeiministers Kempen* 317.

⁷⁹ Thierry levélfogalmazványa a velencei rendőrigazgatóhoz, Bécs, 1859. nov. 17. HHStA, IB BM 44/1859. A rendőrigazgató Bolognában, Ferrarában, Milánóban és Firenzében keresett ügynököt.

sek), 1856-tól már csak évente gyűltek össze valamikor nyáron. Egyetlen év maradt csak ki: 1861-ben ugyanis nem került sor találkozóra. Ausztria egy kivétellel (1865. június) valamennyi konferencián képviseltette magát.⁸⁰

A tájékoztató „hetijelentések” számát illetően egy kimutatás áll rendelkezésre: az 1854. január 1. – 1855. június 30. közötti időszakban összesen 95 hetijelentés cirkulált a tagok között, ezekben 861 információs tétel szerepelt, melyek közül 267-et Drezda, 258-at Berlin, 121-et Bécs, 87-et Hannover, 85-öt München, 30-at Stuttgart és 13-at Karlsruhe szolgáltatott.⁸¹ A számadatok jelzik, hogy a szervezett együttműködés motorja továbbra is Poroszország és Szászország volt, Kempen lelkesedése viszont kezdetben meglehetősen mérsékelt maradt. A koordinált információgyűjtés és –csere fókuszában célcsoportként a kommunista és demokrata mozgalmak, a munkásmozgalom, az Észak-Amerikában, Angliában, Svájcban és Franciaországban élő, magyar, lengyel és olasz politikai emigránsok, valamint szabadkőműves páholyok álltak. Kiemelt feladatnak tekintették a sajtó- és röpiratirodalom megfigyelését, az útlevéleljárás egyeztetését, a munkásmozgalom térnyerésének megakadályozását a rendőri eszközök mellett szociálpolitikai lépésekkel is.

Továbbra sem volt egységes gyakorlat arra vonatkozóan, hogy a szervezetben az adott államot mely rendőri vezető képviselje. Vagy a főváros rendőrigazgatója volt a kapcsolattartó személy (például Poroszországban, Ausztriában, Bajorországban, Württembergben, Hannoverben) vagy a belügyminisztérium speciálisan ezzel megbízott miniszteri tanácsosa (például Szászországban, Badenben).⁸² Kempen hivatalba lépése után próbálta elérni, hogy Ausztriát ne a mindenkori bécsi rendőrigazgató, hanem az ő hivatalának valamely munkatársa képviselhesse, s kérte Buol-Schauenstein külügyminisztertől, hogy hivatalos jegyzékben értesítsék a résztvevő államokat, hogy információikat a jövőben ne Weißhoz, hanem hozzá intézzék. Az ellenvetéseket Dr. Karl Georg Wermuth, a hannoveri rendőrigazgató fejtette ki. Eszerint az 1848 előtti gyakorlat, amely az államrendőrségi irányítást minden államban a legfelső szintre koncentrált, nem volt sikeres. Mivel a fővárosokban összpontosul a felforgató tevékenység, a fővárosok rendőri vezetőinek közvetlen írásbeli és szóbeli együttműködésére kell alapozni a koordinációt, amit viszont igen sikeresnek minősített.⁸³ Buol kommentár nélkül továbbította az iratot Kempennek, aki egyet nem értését nyilvánította arra hivatkozva, hogy a legtöbb államban a fővárosi rendőri vezető egyben az országos rendőri ügyek vezetője is, Weiß viszont nem rendelkezik a hatáskörén kívül eső szükséges információkkal. Ennek ellenére egyelőre minden maradt a régiiben, 1852. október közepén Kempen kénytelen volt engedé-

⁸⁰ Verzeichnis sämtlicher Polizeikonferenzen des „Polizeivereins” (1851–1866). In: Siemann: Der „Polizeiverein” deutscher Staaten 31–32.

⁸¹ Sächsischer Bericht über Entstehung und Wirkungskreis des „Polizeivereins” (1855. aug.–szept.). In: Siemann: Der „Polizeiverein” deutscher Staaten 28–31.

⁸² Siemann: Der „Polizeiverein” deutscher Staaten 4.

⁸³ Kempen levélfogalmazványa Buol-Schauensteinhez, Bécs, 1852. jún. 30., Wermuth levele Buolhoz, Hannover, 1852. aug. 6. „Centralisation der polit. Untersuchungen. Versammlung deutscher Polizei-Chefs. Polizei: Conferenz” címmel akta. HHStA, IB BM 142/1852.

lyezni Weiß számára a soron következő konferencián való részvételt.⁸⁴ Nem sikerült tehát azonnal érvényesíteni a maga akaratát ebben a kérdésben, láthatóan az, hogy Bécsben önálló rendőri hatóság létezett — mégpedig egy katona vezetése alatt — más államok rendőri vezetői számára nem volt kívánatos minta, s nemcsak praktikus megfontolások rejtőztek a vonakodás hátterében. A berlini osztrák nagykövet például azt jelentette 1853 nyarán, hogy véleménye szerint Hinckeldey hiúságból ragaszkodik ahhoz, hogy az együttműködés keretében fővárosi rendőrigazgatók érintkezzenek egymással szigorúan a paritás elve alapján, mert azokat tekintheti magával egyenrangúnak, míg Kempenet kénytelen lenne magasabb pozíciójuként kezelni.⁸⁵

A terv, hogy a kooperáció mellett egy közös rendőri csúcyszervet létrehozának, nem került le teljesen a napirendről, a kriminálügyekért felelős berlini rendőrigazgató, Wilhelm Johann Stieber például 1854 nyarán ennek szükségességét fejtegette a prágai rendőrigazgató előtt.⁸⁶ 1852 őszén Buol-Schauenstein kezdeményezte, hogy hatékonyabbá kell tenni a németországi együttműködést, közös erővel rendezni Frankfurt szabad város rendőrügyeit.⁸⁷ A szorosabb integráció azonban nem jött létre. Kempennek jól érzékelhetően — a személyi kérdéseken túl is — fenntartásai voltak a konferenciák és az alkalmi együttműködés hatékonyságát illetően, s naplójának tanúbizonysága szerint az uralkodó is osztotta véleményét.⁸⁸ Mindemellett 1853 tavaszától kezdve nagyobb intenzitással vett részt Kempen az együttműködésben, ráadásul Weißnak a bécsi rendőrigazgatói posztról való elmozdítása után elérte, hogy Engelshofen képviselje Ausztriát.

Mindemellett a nemzetközi kooperáció egy új iránya is kialakulóban volt. 1853 tavaszán ugyanis a bécsi nápolyi nagykövet jelezte, hogy kormánya kezdeményezi az államrendőrség terén az együttműködést az Osztrák Császársággal. Kempen kedvezően fogadta az ajánlatot, de feltételül szabta — okulva a német példán —, hogy az együttműködés a két állam központi rendőri szervének kooperációjára épüljön. A nápolyiak viszont azt kérték, hogy a kapcsolattartás közvetlenül a nápolyi és a bécsi rendőrigazgató között történjék. Kempen ugyan nem emelt kifogást, de leszögezte, nem fogadhatja el, hogy a bécsi rendőrigazgató egyfajta univezális közvetítő legyen a külföldi államrendőrségi levelezések lebonyolításában, mert az idegen a birodalomban kiépített rendőri szervezet alapelveitől.⁸⁹ Az együttműködési kísérlet az itáliai „baráti” államokkal azután nem bizonyult életképesnek és elhalt, 1856 őszére már mindenképpen.

⁸⁴ Kempen levélfogalmazványa Buol-Schauensteinhoz, Bécs, 1852. aug. 27., Kempen levélfogalmazványa Weißhoz, Bécs, 1852. okt. 15. HHStA, IB BM 142/1852.

⁸⁵ Friedrich Thun und Hohenstein gróf berlini nagykövet jelentése Buol-Schauensteinhoz, Berlin, 1853. máj. 31. (másolat) HHStA, IB BM 2295/1853.

⁸⁶ Sacher-Masoch prágai rendőrigazgató jelentése Kempenhez, Prága, 1854. jún. 28. AVA, OPB Präs. II. 4160/1854.

⁸⁷ Összefoglaló a Legfelső Rendőrhatalóság első ügyosztályának tevékenységéről aláírás és dátum nélkül [1856. október vége] AVA OPB Präs. I. 3265/1856.

⁸⁸ Kempen naplója, 1855. júl. 12. Das Tagebuch des Polizeiministers Kempen 369.

⁸⁹ Buol-Schauenstein átiratai Kempenhez, Bécs, 1853. márc. 18. jún. 25., Kempen válaszlevél fogalmazványai, Bécs, 1853. márc. 20., jún. 28. HHStA, IB BM 436/1853.

A lombardiai-velencei főköormányzóság korábban kiépített kapcsolatrendszere azonban folyamatosan működött a szomszédos államokkal — bár, mint láttuk, Kempen ezt is próbálta leépíteni, s az információs csatornákat saját magához átirányítani —, s ez hivatalos értékelés szerint bizonyos mértékig pótolhatta a közvetlen kapcsolatokat.⁹⁰

Továbbá tudomásunk van még arról, hogy Buol kezdeményezte 1853-ban a közvetlen kapcsolatfelvételt a brüsszeli rendőri vezetővel is – ennek pontos formáját azonban nem ismerjük, csak azt tudjuk, hogy 1856 őszén még tartott az együttműködést.⁹¹

Alkalmi kooperációra természetesen további országok rendőrségével is sor kerülhetett. A párizsi világiállítás alkalmából például, ahogy erről már szó esett, francia kezdeményezésre — a többi nagy német államhoz hasonlóan — Kempen külön kirendeltséget küldött Párizsba, s a vezető számára összeállított titkos instrukciók hangsúlyozták a „szolgálat számára legmegfelelőbb” együttműködést a francia rendőrséggel, miközben feltűnésmentesen meg kellett figyelniük az olasz, lengyel és magyar emigrációt és az azokkal esetlegesen kapcsolatba lépő ausztriai állampolgárokat, s arról hetente kétszer jelentést küldeniük Bécsbe.⁹² Az uralkodó is egyetértett azonban azzal, hogy a francia rendőrséggel való együttműködési készség mellett is önállóan kell tevékenykedniük a kiküldött megbízottaknak.⁹³

Az 1849 tavaszától gondosan építgetett információs rendszer nem minden tekintetben felelt meg legfelső szintű vezetői centralizáló igényeinek, de összességében megfelelően teljesítette funkcióját: folyamatosan többé-kevésbé megbízható információkkal látta el a birodalom politikai döntéshozóit.

⁹⁰ Összefoglaló a Legfelső Rendőrhatóság első ügyosztályának tevékenységéről aláírás és dátum nélkül [1856. október vége] AVA OPB Präs. I. 3265/1856.

⁹¹ Összefoglaló a Legfelső Rendőrhatóság első ügyosztályának tevékenységéről aláírás és dátum nélkül [1856. október vége] AVA OPB Präs. I. 3265/1856.

⁹² „dienstfreundliche”, „Geheime Instruction für den Leiter der Mission nach Paris” címmel feljegyzés, Bécs, 1855. máj. 24. HHStA, IB BM 2053/1855.; vö. *Jiří Kudela*: Duverníci, agenti a konfidenti před 150 lety. Dejiny a Současnost, 1996. Nr. 4. 19.

⁹³ Kempen naplója, 1855. júl. 12. Das Tagebuch des Polizeiministers Kempen 369. Az együttműködés korlátaira mutat rá az a tény is, hogy az ausztriai rendőrmegbízottat a francia rendőrség megpróbálta 24 000 frank ígéretével saját céljainak megnyerni. Kempen naplója, 1855. okt. 26. Uo. 375.

FÜGGELÉK

*Kimutatások a külföldön tevékenykedő ausztriai ügynökökről,
1850. június – 1852. április*

Ssz	Név	Fedőnév	Származási ország	Állomáshely	Alkalm kezd.	1850 jún.	1851 jan.	1851. júl.	1852. ápr.	Havi fizetés (ezüstfrt)
1	Lizius, Bernhard	Dr. Schäfer	Bajorország	Párizs	1836. nyár	x	x	x	x	200
2	Lassmann		Kurhessen	Párizs		x				
3	Czendrovicz, Paul		Orosz-Lengyelország	Párizs, New York	1844	x		x	x	80 (100)
4		Dr. Beer	Magyarország	London		x	x			
5		Moor		London, mobil ügynök		x				
6	Dr. Eichelberg, Johann	Dr. Berg		Zürich, Basel	1849. március	x	x	x	x	145 (130)
7		Sarma	Lengyelország	Genf		x				
8		Dr. I.	Szászország	Svájc, mobil ügynök		x				
9		Lowski	Lengyelország	Torino		x				
10		Dr. Hermann		Frankfurt		x				
11		egy közvetítő		Frankfurt		x				
12	Heller	Hell	Darmstadt	Mainz, Worms, Mannheim, Frankfurt	1844	x		x	x	(30) 40
13		egy levelező		Mainz		x				
14		J. B...ring		Stuttgart, mobil ügynök		x				
15		Dr. Lorenz		Lipce		x				
16	Dr. Fischer, Wilhelm	Dr. Wilhelm	Berlin	Augsburg, Lipce, Svájc	1838	x	x	x	x	145 (140)
17	Gross, H.	Arnold	Bécs	Berlin, Breslau, Krakkó, Brüsszel	1848	x	x	x	x	200 (120)
18	Jasmagy, Gabriel	Zeichner		Konstantinápoly		x		x		200
19	Kohn	Ali	Magyarország	Konstantinápoly		x		x		150
20	Gevey(?)	Murat	Magyarország	Konstantinápoly, Korfu, Genova	1850. nyár	x			x	150
21	Kolmar(?)	Mehmed	Magyarország	Kütahya, Brussa		x		x		150
22		Abdula		Kütahya		x				
23	Nemegey	Carabel	Magyarország	Aleppo		x		x		120
24		Mohamed		Szmirna		x				
25	Schlesinger	Said	Br. Staaten(?)	Siracusa		x		x		120
26	Virágh	Kiamil, Marr	Magyarország	Athén, Párizs, London	1849. ősz	x	x	x	x	200

Ssz	Név	Fedőnév	Származási ország	Állomáshely	Alkalm. kezd.	1850 jún.	1851 jan.	1851 júl.	1852. ápr.	Havi fizetés (ezüstrft)
27	Fransich	Haffiz	Magyarország	Korfu, Brussa		x		x		150
28	Kolmar(?)	Ahmed	Magyarország	Sumla, Kütahya		x		x		150
29	Nagy	Suleiman	Magyarország	Tulcea, Konstantinápoly		x		x		150
30	Hassnien	Ismael	Örményország	Galacz, Kütahya		x		x	x	150 (200)
31		Mustafa		Bukarest, Szmirna		x		x		150
32		Perisi		Belgrád		x				
33	Recassy	Ressy		Belgrád, mobil ügynök		x				
34	Petrovics		Magyarország, Bánát	Konstantinápoly				x		150
35	Fio(?)	Anastasius	Adrianopolis	Bulgária				x		150
36	Utassy György.		Magyarország	Konstantinápoly, Korfu, Genova, Marseilles			x	x		150
37		Freund	Itália	Athén				x		150
38	Wolaiński		Lengyelország	Konstantinápoly				x		80
39	Uetz		Bécs	Konstantinápoly				x		40
40	Zerffi Gusztáv	Dr. Pially	Magyarország	Málta, Párizs	1850. tavasz		x	x	x	200
41	Majewski	Dr. Moreau	Lengyelország	Belgrád				x	x	60
42	Bangya János	Sturm	Magyarország	Párizs, London	1850. tavasz			x	x	400 (350)
43	Berndorff Lajos	Bern, L.	Magyarország	London	1849. ősz		x	x	x	200
44	Szöllősy Nagy Ferenc	Stephenson	Magyarország	Kütahya, Párizs, Marseilles			x	x		250
45	Dr. Binder, Wilhelm		Württemberg	Strassburg	1833			x		100
46	Dr. Ebner, Hellwig		Hannover	Frankfurt	1833			x		42
47		egy közvetítő	Mannheim	Frankfurt				x		20
48	Dr. Hecht			Berlin, Genf	1851. nyár			x	x	80 (100)
49	Noisser, Richárd		Magyarország	Sumla, Konstantinápoly, Svájc, Róma,			x	x		150
50	Lindner, Ferdinand		Württemberg	Romagna				x		200
51	Landan		Bécs	Hamburg				x		80
52		O. F.	Bécs	Belgium				x		200
53		B.	Bécs	Belgium						
54		M.	Bécs	Belgium						
55	Michalowski, Heinrich	Mich, H.	Lengyelország	Itália, London	1849–1850, 1851			x	x	80
56		Dr. With		Basel, Augsburg	1849. nyár				x	100
57		**		Hamburg					x	70

Sz	Név	Fedőnév	Származási ország	Állomáshely	Alkalm kezd.	1850 jún.	1851 jan.	1851. júl.	1852. ápr.	Havi fizetés (ezüsthfrt)
58		Dr. Licht		Frankfurt	1834				x	60
59	Perczel?	N. P.	Magyarország	Kütahya, New York	1850. nyár				x	100
60	Lórody	L.	Magyarország	Kütahya, New York	1850. nyár				x	

Forrás: AVA, Nachlass Bach, Kt. 26. Polizei:Staatspolizei

IN THE TRACE OF REVOLUTIONARY EMIGREES. THE AGENTS OF THE VIENNESE POLICE ABROAD IN THE 1850s

*by Deák Ágnes
(Abstract)*

In the wake of the European revolutionary tide in 1848 the system of intelligence gathering that had been carefully built up by the Austrian state police was dissolved both at home and abroad. In April 1849 the Austrian government set about the task of its reorganisation outside the borders. The chief aim was to keep an eye on the Hungarian, Italian and Polish democratic emigration, and the observation of the international workers' organisations, at first under the leadership of the Ministry of Foreign Affairs and of the Ministry of Home Affairs, which supervised police matters until 1852, and under the direction of the so-called Chief Police Authority (Oberste Polizeibehörde) thereafter.

The study examines in detail the organisational principles of this network of state police (with „lodges” or „chief agencies [Hauptagentur], „agencies [Agentur], independent correspondents [Korrespondent]), its leaders, and reconstructs on the basis of the lists of confidants which have survived from the period between the spring of 1850 and that of 1852 as part of the legacy of minister of home affairs Alexander Bach, the circle of persons who belonged to this intelligence network. It also deals with the results and limits of centralisation that was aimed at by baron Johann Kempen von Fichtenstamm, head of the Chief Police Authority after its establishment. The author also pays attention to the role and cooperation of foreign embassies and consulates in the work of information gathering. The study comes to the conclusion that while the intelligence network failed to meet all the expectations of its leaders, it did manage to provide the political decision-makers of the Empire continuously with more or less reliable information.